

IVO KRILE

PODUDARNOST FORMALNIH I ZNAČENJSKIH SADRŽAJA U PREFIKSALNOJ I SUFIKSALNOJ TVORBI NEKIH GLAGOLSKIH OBLIKA

Morfološki je sustav hrvatskih i srpskih glagola, kao i nekih drugih vrsta riječi, znatno razvijen zahvaljujući značajnoj ulozi prefiksalne i/ili sufiksalne tvorbe. Ova je gramatička pojava lako uočljiva u višestrukim formalnim i značenjskim razlikama između tzv. svršenih i nesvršenih glagolskih oblika. Ta je aspektualna kategorija dobro poznata u hrvatskom i srpskom a i u drugim slavenskim jezicima. U većini slučajeva formalna i značenjska podudarnost u tvorbi svršenih i nesvršenih glagolskih oblika izgleda sustavna i potpuna. U ovome članku autor nastoji pokazati da to nije uvijek slučaj te iznosi neke, ne baš toliko učestale primjere, gramatičke (formalne i značenjske) nepodudarnosti.

1. U našem se jeziku prefiksalsnom i sufiksalsnom tvorbom može znatno djelovati na stvaranje novih značenjskih sadržaja. Poznato je da je takva tvorba veoma razvijena u slavenskim jezicima te da su procesom stvaranja izvedenica zahvaćene imenice, pridjevi i druge vrste riječi, a možda najviše glagolski sustavi. Tako se gramatička pojava aspektualne obilježnosti vjerojatno najšire i najčešće spominje u vezi s glagolskim oblicima. S druge strane, sve se više nailazi na pretpostavke da se npr. glagolski aspekt na ovaj ili onaj način manifestira u svim jezicima. Takva mišljenja dovode do toga da se ne razmatraju i ističu samo razlike nego se sve više traže sličnosti i podudarnosti.

Mi ćemo se zadržati na nekim pojavama nepodudarnosti formalnih i značenjskih struktura a uglavnom na primjerima sufiksalne tvorbe. Naravno, uloga je prefiksacije u našem jeziku neodvojiva od uloge sufiksalne tvorbe, jer se obično ne radi samo o značenjskim razlikama u protoku nego i o načinu protoka radnje. Baš pri raščlanjivanju takvih odnosa stvaraju se teškoće tako da se u zadnje doba sve više osjeća potreba za drugačijim pristupima i osmišljenijim interpretacijama. Pojavljuju se mnogi radovi u kojima zanimanja za glagolski aspekt nisu

usmjerena samo prema slavenskim nego i neslavenskim jezicima kao i za one pojave kategorije aspektualnosti koje bi mogle imati status univerzalija.¹

2. Dosad su vršene mnoge kategorizacije utjecaja prefiksalne tvorbe na značenjski sadržaj glagolskih oblika. Npr. postoje mišljenja da se prefiksom ponekad obilježava isključivo aspektna suprotnost *svršenost/nesvršenost* kao u

- (a) graditi / izgraditi praviti / napraviti
raditi / uraditi jesti / pojesti

a katkad je ta ista suprotnost izražena leksičkim a ne morfološkim putem tj. supletivno:

- (b) govoriti / kazati

Međutim, kako jedan oblik (u ovom slučaju glagolski) može imati više značenjskih sadržaja, dolazi u pitanje pretpostavka u prilog koje su prethodno izneseni primjeri pod (a).

Djeca će činiti/učiniti što im kažeš.

Djeca će činiti/*učiniti polovinu našega zбора.

Isto tako nesvršenom obliku *pisati* u značenju »biti pisac« nije svršeni oblik *napisati*.²

Evo primjera s različitim značenjskim sadržajima koje može pokriti samo jedan od glagola navedenih pod (b):

Govorili/kazali su istinu.

Govorili/*kazali su dva strana jezika.

To što nas ovdje zanima jest pitanje aspektne opozicije (ne)svršenosti bez ikakvih drugih obilježja u odnosu glagola *govoriti* prema *izgovoriti*:

Svakojakih riječi mu je izgovorio
 govorio / kazao.
 ? izgovarao

¹ N. Cochrane (1977): *Verbal Aspect and the Semantic Classification of Verbs in Serbo-Croatian* (disertacija), The University of Texas at Austin.

B. Comrie (1976): *Aspect*, Cambridge University Press.

Forsyth, J. (1970): *A Grammar of Aspect: Usage and Meaning in the Russian Verb*, Cambridge University Press.

H. B. Garey (1957): *Verbal Aspect in French*, *Language* 33 (2), 91—110.

M. Ridanović (1972): *A Reinterpretation of Verbal Aspect in Serbo-Croatian*, in R. Filipović (ed.) *YSCECP, B. Studies 5*, Zagreb, 110—159.

H. S. Verkuyl (1972): *On the Compositional Nature of Aspects*, D. Reidel Publishing Co., Dordrecht, Holland.

² N. Cochrane, o. c., str. 49.

Kakvih li gluposti sve ne izgovoriš
 govoriš / kažeš!
 ? izgovaraš

Ovom se egzemplifikacijom ne utvrđuje da je sprega *govoriti/kazati* neprihvatljiva, nego da je u takvim slučajevima nasuprot svršenom obliku *izgovoriti* prihvatljiviji nesvršeni *govoriti*, a ne *izgovarati*. Značenjem se glagola *izgovarati* nesumnjivo sugestivnije dočarava artikulacijski proces što je nebitno kada nije potrebno istaknuti ispravno ili kvalitetno izgovaranje glasova, kada nije u pitanju modulacija i tome slično.

Ako prema predloženim primjerima prihvatimo spregu *govoriti/izgovoriti* (na prvom stupnju morfološke proizvodnje) uz *govoriti/kazati* (supletivizam) i *izgovoriti/izgovarati* (na drugom stupnju proizvodnje), onda *govoriti/izgovoriti* stavljamo u neku ruku uz bok spregu *graditi/izgraditi* (na prvom stupnju proizvodnje, a ne postoji mogućnost supletivizma). U ovom slučaju postoji sprega *izgraditi/izgrađivati* (na drugom stupnju proizvodnje).

Za usporedbu primjer s restrikcijom ostvarenom na drugom stupnju morfološke proizvodnje bio bi *vaditi/izvaditi/ø*.

3. U slijedećem primjeru izvedenica nema svršenog oblika, a na značenje djeluju podjednako i prefiks i sufiks, svaki na svoj način. Sufiksom se ovdje određuje nesvršenost radnje, premda je ona opozicijski gledano neutralizirana time što ne postoji svršeni oblik. Prefiksom se ostvaruje razlika prema drugim izvedenicama, ali ne u protoku radnje nego u načinu protoka (*razgovarati* za razliku od *odgovarati*, *ugovarati* itd.). Kao što vidimo, ne neutralizira se značenjsko obilježje koje donosi prefiks jer u tom pogledu sve opozicije ostaju. U primjeru pod (b), tj. na trećem stupnju proizvodnje, postoje dva oblika, ali nije ostvarena vidiska razlika:

- (a) Razgovarali/*razgovorili smo (se) o njegovu pozivu.
- (b) Porazgovarali/porazgovorili smo (se) o njegovu pozivu.

4. Utjecaj sufiksacije je, čini se, nešto značajniji u sferi uvjetovanja određenih nepodudarnosti između formalnih i značenjskih sadržaja nekih glagolskih oblika. Npr. razlika između svršenoga oblika *pretvoriti (se)* i nesvršenog *pretvarati (se)* ostvarena je sufiksalsnom tvorbom:

Mlijeko se pretvaralo/pretvorilo u sir.
Pretvarali/pretvorili su laž u istinu.

Međutim, u značenju psihološkog procesa javlja se samo nesvršeni oblik:

Pretvarao/*pretvorio se da im je prijatelj.

Kao što vidimo, ovdje više nema uobičajene podudarnosti *svršeno/ne-svršeno*, u kojoj se aspektualna razlika ostvaruje sufiksalsnom tvorbom, a time se, zapravo, ukida aspektualna suprotnost u ovome značenju.³

Donekle sličnu shemu na razinama konkretno, apstraktno, emocionalno ili slično imaju npr. *predavati (se) / predati (se)* ili *izdavati (se) / izdati (se)*:

Predavao/predao je novac u štedionicu.
On će predavati/*predati matematičku analizu.
Sav se predavao/predao društvenom radu.

Izdavali/izdali su knjige od 15 do 19 sati.
Izdavat/izdat će jubilarne marke.
Toga časa nitko nije izdavao/izdao drugove.
Izdavali/*izdali su se za poklonike socijalnih reformi.

Morfološki gledano, u svim su tim primjerima aspektne razlike ostvarene sufiksalsnom tvorbom. Do uobičajene podudarnosti između formalnoga i značenjskog sadržaja ne dolazi uglavnom na razini ostvarivanja apstraktnih sadržaja. Poteškoće pri raščlanjivanju i klasifikaciji takvih sadržaja sastoje se poglavito u tome što se apstraktni sadržaj može na razne načine sužavati, tj. u neku ruku sve više konkretizirati, (ljubav: idealna, erotska, patriotska itd.) a da opet bude nedovoljno jasno na koji se način u određenom slučaju konkretizira.

4.1. Na nešto drugačiji način, pri čemu je uloga sufiksalsne tvorbe presudna, ostvaruje se odnos formalne i značenjske strukture u

U kolibi je zaudaralo/*zaudarilo na trulež.

Ovdje je shema suprotnosti *udarati/udariti* od koje se formalno polazi ovjerena, a, kao što vidimo, pri prefiksalsnoj tvorbi dolazi do odstupanja od uobičajene podudarnosti između formalne i značenjske strukture. Slučaj je utoliko čudniji što ne nalikuje ostvarivanju značenjskih sadržaja u shemi *smrdjeti/zasmrdjeti*, a doista se radi o dodirnosti sadržaja.

Ovdje bismo mogli svrstati i *udvarati (se)/*udvoriti se* premda bi se i površnom analizom došlo do razlika u značenjskom i u tvorbenom pogledu:

Htjeli su joj se	{	udvarati
		udvoriti
Htjeli su joj	{	udvarati
		*udvoriti

³ O ovome problemu nešto šire u I. Krile: *Gramtička struktura glagola PRETVORITI (SE) i PRETVARATI (SE)*, Jezik XXIII, br. 5, str. 152—156. Na osnovi takvih primjera može se dovoditi u pitanje djelotvornost mehanizama generativne gramatike. O tome, na ponešto drugačiji način govori i sporni primjer u engleskom *the house will have been being built* u John Lyons: Chomsky, 1977, The Harvester Press, str. 45—46.

4.2. Bogata razvijenost oblika u našem glagolskom sustavu ogleda se i u ovom primjeru:

Tražio/potražio/*potraživao je igrače u dvorani.

Potražio/potraživao je već zaboravljene dugove.

Kao što vidimo, u prvom je primjeru razlika u protoku radnje ostvarena prefiksalsnom tvorbom, dok je u drugome, tj. na drugom stupnju morfološke proizvodnje, ostvarena sufiksalsnom, ali se sada radi i o promjeni značenja. Takav slučaj nemamo npr. u *istražiti/istraživati* ili *pretražiti/pretraživati* jer se te sheme razlikuju od *tražiti* s obzirom na značenjski sadržaj svojih prefikasa.⁴

4.3. Dosta je plodna i sufiksalsna tvorba kojom se označuju posebna raspoloženja. Upotreba takvih oblika, kao i sloboda na tom području stvaralačkih mogućnosti, ovise o volji pisca.⁵

govoriti — govorkati

smijati se — smijuljiti se

drmati — drmusati

gristi — grizuckati

Ta je sufiksalsna tvorba veoma razvijena i u imenica:

glava — glavurda

magarac — magarčina

glavonja

dugonja, dugajlija (od pridjeva)

5. Ponekad dolazi do izvjesne neutralizacije značenjskoga sadržaja osnovnoga glagola u odnosu prema značenjskom sadržaju izvedenica, pri čemu je, naravno, nazočna prefiksalsno-sufiksalsna tvorba.

Hoćemo li ispaliti/*ispaljivati metke u lutku?

Pali!

Hoćemo li upaliti/upaljivati svjetla u hodniku?

Pali!

Hoćemo li zapaliti/zapaljivati one otpatke?

Pali!

Hoćemo li opaliti/*opaljivati iz puške?⁶

Pali!

Hoćemo li pripaliti/pripaljivati lule?

Pali!

Koliko je istraživanje značenjskih obilježja ponekad složeno, pokazat će analiza gramatičke strukture glagola *paliti* vršena na drugi način da bi se dokazalo kako se radi ili o različitim značenjskim obilježjima istoga glagola ili pak o dva različita glagola:⁷

⁴ Ima u našim rječnicima *potražiti* u značenju *zaprostiti* (vjerojatno nije više mnogo u upotrebi), ali je za našu analizu dovoljno ovo što smo naveli. Međutim, moglo bi se postaviti pitanje ima li u *potražiti* prefiks limitativno značenje, jer u tom slučaju ne može u pravom smislu biti u sprezi s *tražiti*.

⁵ J. Silić: *Pristup kategoriji aspektualnosti u hrvatskom književnom jeziku*, Suvremena metodika, Zagreb 1977, str. 7.

⁶ *Ispaljivati* i *opaljivati* su ovdje neovjereni kao *nesvršeni*, a učestalost u našoj analizi ne dolazi u obzir.

⁷ N. Cochrane, o. c., str. 156.

(a) Jovan je upalio svetlo i sveću.

(b) Jovan je upalio sveću a Marija svetlo.

(a) Mnogo puta je palio šibicu, ali je uopće nije upalio.

(b) *Mnogo puta je palio svetlo, ali ga uopće nije upalio.

Razlika se može najlakše objasniti pitanjem je li potrebno uraditi istu stvar da se upali svijeća, odnosno električno svjetlo. Da bismo upalili svijeću, potrebno je izvršiti nekoliko operacija te mogu nastati i teškoće. Razumljivo, jedino u tom slučaju može doći do ponavljanja iste radnje, pa je prirodno da rečenica u tom smislu bude ovjerena. S druge strane, prekidač je pouzdanije sredstvo te se ne predviđaju teškoće tako da je rečenica neovjerena.

6. U zaključku se može reći da se i takvom analizom, koja nije temeljita ni sračunata na sasvim određenu klasifikaciju ili kategorizaciju, može uočiti da su prefiksalna i sufiksna tvorba ne samo izvanredno značajna pojava u našem jeziku nego još uvijek područje s mnogo nepoznanica. Drugim riječima, u mreži uobičajenih podudarnosti između formalnih i značenjskih sadržaja, mnogo prostora zauzimaju nepodudarnosti. Dakako, sve ono što nam se čini odstupanje od uobičajene sheme nalazi opravdanja u sustavu jezične stvarnosti. To što zasad najviše otežava semantičku analizu jest njezina opterećenost konceptualnim razlikama. Npr. još uvijek postoje različiti pristupi kategorizaciji aspektualnosti unutar jednog istog jezika. Zatim se aspektualnosti redovito na nejednak način pristupa u jezicima različito strukturiranim bez obzira na to je li moguća veća izjednačenost u pristupu barem semantičkom analizom.⁸ Općenito uzevši, možda je još uvijek najteže uočiti kolika je zapravo korist od kombiniranja semantičke i sintaktičke analize. Njihova je uzajamna upotreba nesumnjivo nužna na sadašnjem stupnju ispitivosti lingvističke sustavnosti. No možda već polako dolazi vrijeme da se semantička klasifikacija počne vršiti u prvom redu, ako ne isključivo, semantičkim kriterijima.⁹ Takav je zadatak težak jer pretpostavlja suprotstavljanje značenjskih sadržaja neovisno o njihovoj sintaktičkoj realizaciji. Opasnost je zapravo u tome da se mogućnošću konstantnog upletanja sintaktičkih kriterija na ovaj ili onaj način ograniče dometi semantičke analize. Zasad još uvijek nema pravih upozorenja u tom smislu, bez obzira na to da li u korist ovakve ili onakve analize.

⁸ U francuskom Garey (1957) itd., ruskom (Forsyth:1970, Maslov:1948, Bondarko:1967) itd., engleskom (Verkuyl:1972, Dowty:1972) itd.

⁹ E. Nida: *Componential Analysis of Meaning*, Mouton, The Hague — Paris 1975, str. 139—40.

S u m m a r y

FORMAL AND SEMANTIC CORRESPONDENCE
IN THE PREFIXAL AND SUFFIXAL FORMATION
OF SOME VERBAL FORMS

The morphological system of Serbo-Croatian verbs, as well as of some other parts of speech, is considerably developed owing to the significant role of prefixal and/or suffixal formation. This grammatical phenomenon is easily observed in the manifold formal and semantic differences between so-called perfective and imperfective verbal forms, which is: how the well-known category of aspect is manifested in Serbo-Croatian and other Slavic languages. In most cases, formal and semantic correspondence in the formation of perfective and imperfective verbal forms seems systematic and complete. This paper tries to show that this is not always the case, as it considers the rather rare examples of grammatical (formal + semantic) non-correspondence.